

УДК 911.3:008

КАТЕГОРІЯ “КУЛЬТУРИ” У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

І. Ровенчак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Схарактеризовано зміст та генезис категорії „культура”. Розкрито особливості її функціонування у суспільній географії. Обґрунтовано новий напрям суспільної географії — географія культури.

Ключові слова: культура, суспільна географія, географія культури.

Категорія “культура” (від лат. *cultura* — догляд, виховання, розвиток) є, мабуть, однією із найбільш загальних як за обсягом, так і за змістом. Як термін слово “культура” якнайширше вживають також і на побутовому рівні. У буденній свідомості і в науці поняття “культура” використовують у найрізноманітніших, часто протилежних варіантах. Слово “культура” як самостійний термін у сучасному тлумаченні, для означення духовного світу людини, що відрізняє її від тваринного існування, вперше застосував 1684 р. німецький філософ С. Пуфендорф (1632–1694).

Є численні енциклопедичні визначення культури, одне з яких трактує культуру як “сукупність матеріального і духовного надбання людства, нагромадженого, закріпленого і збагаченого упродовж історії, яке передається від покоління до покоління” [4. С. 734]. Можна виділити три складові частини цієї дефініції. По-перше, культура – це сукупність матеріального і духовного (духовного і матеріального) надбання людства. По-друге, це не “одноразове” надбання, воно є нагромадженим, закріпленим і збагаченим упродовж історії. По-третє, що особливо важливо, це надбання передається від покоління до покоління. Це свідчить про неперервність культури, а також про те, що її субстратна основа постійно збагачується.

Сучасна культурологія досі не виробила єдиного трактування категорії “культура”. На початок ХХІ ст. було близько 500 чітко наукових трактувань (дефініцій) поняття “культури”. Найпоширенішими серед дефініцій “культури”, крім наведеної вище, є такі: це штучна “друга” природа; сукупність людської діяльності; сукупність способів діяльності; творча діяльність; продукти творчої діяльності; суспільство в цілому; духовний стан суспільства.

Питання місця географії культури серед інших наук тісно пов’язане з підходом до визначення структури суспільної географії та науки в цілому. Особливо важливе місце географії культури у суспільній географії. Класик української географії акад. С. Рудницький поділяв антропогеографію (у сучасному розумінні це частково збігається з суспільною географією) на географію людини, економічну географію, географію культури та політичну географію [2. С. 15–17]. Сучасні провідні українські вчені економіко- та соціо-географи дотримуються різних, хоча і більш-менш подібних,

підходів до визначення структури суспільної географії. Наведемо два, сьогодні найпоширеніші – київський проф. Миколи Пістун та львівський проф. Олега Шаблія. М. Пістун виділяє у суспільній географії шість аналітичних (галузевих) дисциплін: економічна географія; соціальна географія; політична географія; географія культури; географія управління; географія інфраструктури. Перші три з них є головними [1. С. 46–48]. Як бачимо, згідно з цим підходом географія культури – це самостійна наукова дисципліна, хоч і не головна, суспільної географії. У структурі суспільної географії за О. Шаблієм у блоці (підсистемі) головних дисциплін виділено такі: географія населення (демогеографія); соціальна географія; економічна географія; політична географія. Географія культури разом з географією способу життя, рекреаційною географією та іншими зачислена до складу соціальної географії [5. С. 32–38].

Географія культури є окремою поряд з економічною географією, соціальною географією, політичною географією, галузевою (аналітичною) суспільно-географічною дисципліною. З усіх чотирьох наведених вище дисциплін географія культури сьогодні найменш розвинута. До економічної географії належать географія промисловості, географія сільського господарства, географія сфери послуг тощо; до соціальної географії – географія населення (демогеографія), рекреаційна географія, медична географія та ін.; до політичної географії – географічне державознавство, політична регіоналістика, електоральна географія та ін.

Географія культури сформувалась на перетині суспільної географії та культурології, подібно як економічна географія пов'язана з економічною наукою, соціальна географія – з соціологією та демографією, політична географія – з політологією.

Культурологія — наука про суть, зміст, структуру і функції культури, про загальні закономірності її розвитку на різних етапах історії, про особливості культурного процесу народів та регіонів планети. Вона вивчає зміну суб'єкта культури в процесі розвитку цивілізації, діалектику взаємозв'язку національного і загальнолюдського в культурі. Об'єктом дослідження теорії культури є розвиток філософських поглядів на культуру у різні епохи, взаємодія соціального і гуманістичного прогресу, проблеми культури в контексті глобальних проблем сучасності. Культурологія прагне зрозуміти світ культури не як просте нагромадження поодиноких явищ і фактів, а осмислити ці факти і явища як цілісність. Це наука, що формується на стику гуманітарних (від лат. *humanus* – людський, людяний) та соціальних (від лат. *socialis* – громадський, товариський) галузей знань.

Найтісніші зв'язки географія культури, зрозуміло, має з соціальною географією, політичною географією та економічною географією. Тісно вона пов'язана з природничою (фізичною) географією, а також з філософією й антропологією. Серед множини наук, з якими пов'язана географія культури, виділяють такі сім. Їх поділяють на головні та доповнювальні. Головні науки: етнологія (етнографія); релігієзнавство; історія. Доповнювальні: мистецтвознавство; мовознавство; теологія; політологія.

На думку О. Шаблія, суспільство, – об'єкт вивчення суспільної географії, – треба розуміти як складну систему сфер (геосфер): соціальної, господарської, політичної, культурної тощо, які перебувають між собою у взаємному зв'язку (генетичному і функціональному) і формують геопросторові єдності [5. С. 22]. З огляду на трактування суспільства як об'єкта вивчення суспільної географії даємо таке визначення географії культури як наукового напрямку: *географія культури — одна з самостійних ділянок (галузей) суспільної географії, що досліджує геопросторову (територіальну)*

організацію культури в цілому або її окремих найважливіших форм прояву (підсистем): етнологічних, релігійних та історико-політичних. У цьому випадку категорію культури розуміють як найширше явище. Є також вузьке розуміння географії культури. У цьому розумінні вона є підсистемою (другого порядку) економічної географії. Підсистема першого порядку тут географія сфери послуг, до якої разом з географією освіти, науки, охорони здоров'я тощо безпосередньо належить географія культури. Деякі вчені зачислюють географію культури до соціальної географії. Об'єктами вивчення географії культури (у вузькому розумінні) є бібліотеки, музеї, театри, кінотеатри тощо. Отже, тут йдеться про культуру як галузь господарства (економіки), для дослідження якої широко застосовують кількісні та техніко-економічні показники.

У назвах трьох з чотирьох галузей суспільної географії (економічна географія, соціальна географія, політична географія) слово географія є на другому місці, у назві четвертої – географії культури – на першому. Постає запитання: можливо, її ліпше назвати культурна географія? Отже, географія культури чи культурна географія?

Академік С. Рудницький уперше в українській географії виділив цей науковий напрям і назвав його географією культури [2. С. 16]. Хоча там же стосовно іншої науки написано “політична географія”. Річ у тому, що Рудницький як представник німецької географічної школи всю географію поділяв на такі чотири частини: математична географія, фізична географія, біологічна географія, антропогеографія. Для антропогеографії він, знову ж таки в дусі німецької географічної школи, використовував інколи паралельну назву – культурна географія [2. С. 14]. Пізніше, 1926 р., С. Рудницький географію культури назвав культурною географією у вузькому значенні, розуміючи під нею частину антропогеографії. Культурну географію у широкому значенні він, як і раніше, ототожнював з антропогеографією. З цього приводу сам учений писав так: “Культурною географією в ширшій значінню цього слова називають і до нині деякі землезнавці цілу антропогеографію. На мою думку не дуже влучно. Культурною географією в тіснішому значінні треба назвати тільки цю частину антропогеографії, яка розсліджує розміщення й географічну суть культури різних країв і народів землі” [3. С. 62].

Уважаємо, що назва цього наукового напрямку – географія культури. По-перше, так її назвав, уперше виділивши 1905 р., Степан Рудницький. По-друге, так її називають сучасні українські вчені-географи, що працюють у цій сфері, зокрема Ольга Любіцева (м. Київ). По-третє, з другої половини ХХ ст. у Німеччині назву антропогеографія (німецький аналог сучасної української суспільної географії) майже повністю витіснив термін *Kulturgeographie* – культурна географія [6. S. 78–79]. Тому назва підсистеми української суспільної географії географія культури не буде збігатися із назвою одного з двох великих блоків високорозвинутої німецької географії. По-четверте, назва географія культури має ліпшу деривативність (можливість утворення похідних), ніж культурна географія. Це стосується перш за все терміна геокультура, геокультурний тощо. В українській мові він набув поширення, очевидно, на зламі 1940–1950-х років. Цей термін застосовував, наприклад, український учений-філософ та психолог Олександр Кульчицький у дослідженні “Риси характерології українського народу”. Трохи пізніше, 1953 р., термін геокультура спопуляризував український поет і есеїст Євген Маланюк (1887–1968) у праці “Нариси з історії нашої культури”.

1. *Пістун М.Д.* Основи теорії суспільної географії.— К.: Вища школа, 1996. – 232 с.
2. *Рудницький С.* Нинішня географія. – Львів, 1905. – 34 с.
3. *Рудницький С.* Основи землезнання України. Антропогеографія України. – Ужгород, 1926. – 204 с.
4. Універсальний словник-енциклопедія. – К.: Ірина, 1999. – VII + 1551 с.
5. *Шаблій О.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: ЛНУ, 2001. – 744 с.
6. *Wirth E.* Theoretische Geographie: Grundzuge einer Theoretische Kulturgeographie. – Stuttgart: Teubner, 1979. – 336 s.

CATEGORY OF CULTURE IN HUMAN GEOGRAPHY

I. Rovenchak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko Str., 41, UA – 79 000 Lviv, Ukraine*

Content and genesis of category culture is characterized. Peculiarities of its use in human geography are discovered. Cultural geography as a new direction in human geography is argued.

Key words: culture, human geography, cultural geography.

Стаття надійшла до редколегії 08.06.2004

Прийнята до друку 17.06.2004

276			I. Ровенчак
КАТЕГОРІЯ „КУЛЬТУРИ“ У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ			275
КАТЕГОРІЯ „КУЛЬТУРИ“ У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ			277
274-277	274-277	278-281	278-281
280			П. Романів
ФІЗИЧНИЙ СТАН ҐРУНТІВ ...			279
ФІЗИЧНИЙ СТАН ҐРУНТІВ ...			281

Institute of Management and Economics

Закінчення табл. 1

Ivan Franko National University of Lviv,